

Μ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

Επιστημονικός Διευθυντής του Παττίχειου Δημοτικού Μουσείου Ιστορικού Αρχείου Λεμεσού

ΕΝΑΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ ΓΙΑΒΟΠΟΥΛΟΥ ΓΙΑ ΤΟ 1821, ΕΡΓΟ ΤΟΥ 1919 ΣΤΟ ΑΘΗΝΑΪΔΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΛΕΜΕΣΟΥ



(Εικ. 1 Ο Πίνακας του Όθωνα Γιαβόπουλου c.1919, (λάδι σε καμβά, 136X95 εκ.),
με θέμα από την Επανάσταση του 1821.
Πηγή: Αρχείο Αθηναϊδείου Γυμνασίου Καθολικής)

«Τοις Εντευξομένοις»

Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας μιας μουσειολογικής μελέτης για τα 100 χρόνια του – και επίσημα πλέον από τις 27 Ιανουαρίου 2021 «Αθηναϊδείου Γυμνασίου Καθολικής» – ένας πίνακας στο γραφείο της διευθύντριας του σχολείου κ. Άντρης Χαραλάμπους, τράβηξε την προσοχή μας. Το θέμα του πίνακα, προφανέστατα εμπνευσμένο από την Ελληνική Επανάσταση του 1821, δεν θα μπορούσε να διαλάβει της προσοχής μας, ιδιαίτερα σε μια περίοδο όπου εορτάζουν οι Πανέλληνες την επέτειο της Παλιγγενεσίας, με την συμπλήρωση 200 ετών (1821-2021) από την Αγώνα της Ανεξαρτησίας του 182, που οδήγησε στην ίδρυση του ελεύθερου, Ελληνικού Κράτους. Το περιεχόμενο του πίνακα θύμιζε άλλα έργα με σκηνές από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας του 1821, όπως τον έχουν «ιστορήσει» ξένοι και δικοί καλλιτέχνες, ακαδημαϊκής και λαϊκής υφής. Δεν υπήρχαν καθόλου πληροφορίες στο Ιστορικό Αρχείο αναφορικά με την ύπαρξη του εν λόγω πίνακα, ούτε και στο ίδιο το σχολείο, πέρα από τον ίδιο τον πίνακα που έφερε την υπογραφή του δημιουργού του, καθώς και την ημερομηνία της δημιουργίας του. «Όθων Γιαβόπουλος – 19/9» (Σεπτέμβριος του 1919).

Ήταν πλέον επιβεβαιωμένο ότι ο πίνακας είναι έργο του σημαντικού ζωγράφου Όθωνα Γιαβόπουλου (1862-1936) ο οποίος έζησε στην Λεμεσό από τις αρχές του 1899 έως το 1926 ή από άλλες πηγές το 1931 με τα Οκτωβριανά όπου αναχώρησε πλέον επιστρέφοντας μονίμως για την Αθήνα όπου και έζησε έως τον θάνατό του το 1936. Έφτασε στην πόλη, καθώς αναφέρει ο Αριστείδης Λ. Κουδουνάρης, μετά από πρόσκληση ενός «λεμεσιανού πολίτου όπως ζωγραφίσει τον εσωτερικόν χώρο της οικίας του» (*Βιογραφικό λεξικό Κυπρίων 1880-1920*, 2010, σελ. 96).

Η άφιξη του καλλιτέχνη στη Λεμεσό δεν πέρασε απαρατήρητη, διότι καθώς διαπίστωνε η εφημερίδα *Σάλπιγξ* της Λεμεσού στις 20 Μαρτίου 1899, «*υπάρχουσι τόσαι εκκλησΐαι αίτινες στερούνται εικόνων ή κέκτηνται τοιαύτας εκτρωματικάς[...]*». Έτσι χαιρετίζει την άφιξη του Όθωνα Γιαβόπουλου, γράφοντας ότι: «*Αφίχθη από τινος ενταύθα εξ Ελλάδος και έτερος ζωγράφος ο κ. Όθων Γιαβόπουλος όπως εργασθή εν Κύπρω[...]*», όπου με το «έτερος» εννοούσε τον εξ Ελλάδος, επίσης, Μιχαήλ Ι. Κουφό, ο οποίος είχε έρθει λίγο ενωρίτερα στη Λεμεσό, το 1897 ιδρύοντας, μάλιστα την πρώτη Σχολή Ζωγραφικής στη Λεμεσό. Ο ζωγράφος αυτός έδωσε στην Λεμεσό τον πρώτο πίνακα για την πόλη, που πήρε μάλιστα το πρώτο βραβείο στην Έκθεση του «Πατριωτικού Συνδέσμου Κυπρίων» του 1900 η οποία έγινε στο Ζάππειο στην Αθήνα. «Η Λεμεσός του 1900», ο πίνακας του Μιχαήλ Κουφού έδωσε στην πόλη τόσο ενωρίς από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, σε καμβά, την πρώτη της εικόνα. Η Λεμεσός ευτύχησε να έχει στους κόλπους της δύο τέτοια καλλιτεχνικά μεγέθη που άφησαν δυναμικά την σφραγίδα τους στην πόλη.

Όταν ξεκινήσαμε την έρευνα για τον πίνακα, διαπιστώσαμε ότι η μόνη αναφορά για τον συγκεκριμένο πίνακα του Όθωνα Γιαβόπουλο υπήρχε στην εισαγωγή του βιβλίου της Μάρως Σωφρονίου *Όθων Γιαβόπουλος: Ζωγράφος Αθηναίος 1862-1936*, *Η Ζωή και το έργο του στην Κύπρο* (Εν Τύποις, Λευκωσία, 2011, σελ. 13). Πρόκειται για τον πίνακα που αναφέρεται με τίτλο, «Οι Σουλιώτισσες», έργο του 1910 ο οποίος πουλήθηκε σε δημοπρασία στους Bonhams Auctions στο Λονδίνο, από όπου η Σωφρονίου, όπως ανέφερε στον γράφοντα είχε αντλήσει την πληροφορία. Ο πίνακας αναφέρεται και με άλλο, παράλληλο τίτλο: «Ηρωίδες». Μυστήριο! Όντως, αποτελεί ένα μυστήριο το πώς ένας πίνακας πήρε αυτή την ερμηνεία από την αγγλική εταιρεία

καλλιτεχνικών πλειστηριασμών Ιδού, οι σχετικές αναφορές στον Κατάλογο Πλειστηριασμών της εταιρείας Bonhams του Λονδίνου¹:

BONHAMS : THE GREEK SALE | eBay

Othon Yiavopoulos (Greek, late 19th Century) The Greek Heroines 90 x 129 cm.
Lot 16.²

Εκτιμούμε ότι υπάρχει μια «ακαταστασία» στο ζήτημα του διττού τίτλου που έχει δοθεί από τον Οίκο του Λονδίνου: «Σουλιώτισσες» και «The Greek Heroines», για λόγους που δεν γνωρίζουμε ως τώρα.³ Αυτό δηλώνει στη Μόνικα Βασιλείου σε συνέντευξή της στην Μαρία Σωφρονίου. Στην ερώτηση: «Έχεις δει το έργο του παππού σου με τίτλο 'Ηρωίδες' που πουλήθηκε σε οίκο δημοπρασιών στο Λονδίνο;», η Μόνικα Βασιλείου (1936-200.), εγγονή του καλλιτέχνη απάντησε ως εξής:

Ναι, γνωρίζω το έργο αυτό. Αν και ο τίτλος του έργου που δόθηκε από τον Οίκο Δημοπρασιών ήταν «Οι Ηρωίδες», ο πραγματικός τίτλος του έργου είναι «Οι Σουλιώτισσες». Ο παππούς μου ήταν επηρεασμένος από τον Γάλλο ζωγράφο Ντελακρουά και από το έργο του «Η Σφαγή της Χίου». Πολλά από τα ζωγραφικά του έργα είχαν θέματα που σχετίζονται με την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης. Δυστυχώς, τα έργα αυτά είναι διασκορπισμένα σε διάφορες συλλογές και δεν έχουμε κάποιο αρχείο.⁴

Η συνέντευξη αυτή είναι καθοριστικής σημασίας, καθότι η Μόνικα Βασιλείου δίνει με σαφήνεια το γεγονός του τίτλου «Ηρωίδες» που ο Οίκος έδωσε στον πίνακα, αλλά ούτε, κατά τη γνώμη μου, ο τίτλος «Σουλιώτισσες» έχει καμία σχέση με τον συγκεκριμένο πίνακα του Αθηναϊδείου, όπως σαφέστατα υπαινιχθήκαμε από την αρχή. Και η πραγματικότητα που παρουσιάζει ο πίνακας δεν έχει καμία σχέση με το Σούλι, τους Σουλιώτες και κυρίως, με τον ηρωικό «Χορό του Ζαλόγγου». Στον πίνακα, αντιθέτως, δεν υπάρχει καμία γυναικεία φιγούρα. Τίποτα που να παραπέμπει στον βράχο και τον γκρεμό του Ζαλόγγου. Αντιθέτως, ανδροκρατείται ο πίνακας. Είναι ένας πίνακας όπως πολλούς άλλους στον οποίο παρουσιάζεται η «ηρωική θυσία» των λίγων ανδρών που έμειναν να αντιστέκονται. Βλέπουμε την κλασική σκηνή με τον τραυματία ή νεκρό, Έλληνα πολεμιστή, που βρίσκεται στα χέρια ενός συμπολεμιστή του τον οποίο, μόλις έχει ρίξει από το άλογο ο Οθωμανός του οποίου το βλέμμα είναι στραμμένο ακόμη επάνω του. Κι εκείνος βρίσκεται εκτός μάχης. Πίσω τους υπάρχουν άλλοι δύο αποκαμωμένοι πολεμιστές και δεξιά ακόμη ένας «τσαλαπατημένος» πολεμιστής με το σπαθί ακόμα στο χέρι ανήμπορος να κάνει οτιδήποτε πλέον. Ο μόνος που φαίνεται μάχιμος ακόμα είναι ο έφιππος σημαιοφόρος, με το άλογο, μάλιστα να έχει πάρει την αντίθετη φορά, έτοιμο να φύγει από την μάχη. Γύρω τους τα φουσάτα των Τούρκων με τα «μπαϊράκια» να είναι σαν σπαθιά που τρυπούν τον ουρανό.

Επανερχόμαστε στους πίνακες με θέμα τον «Χορό του Ζαλόγγου» και τις ηρωικές Σουλιώτισσες. Πίνακες με θέμα τις Σουλιώτισσες⁵, έχουμε επί παραδείγματι σε κλασικούς πίνακες, με άμεση αναφορά στο ιστορικό γεγονός του 1803. Πρόκειται για τον «Χορό του Ζαλόγγου», που αποτελεί τον πυρήνα τον θεματικό των διαφόρων

¹ Η Bonhams είναι μια ιδιωτική εταιρεία πλειστηριασμών (Auction House), η οποία ιδρύθηκε το 1793 και είναι από τις κορυφαίες του είδους διεθνώς.

² Διαδίκτυο, επίσκεψη 30 Μαρτίου 2021

³ Έχω ήδη αποταθεί με επιστολή στον εν λόγω Οίκο, παρακαλώντας τους να μας δοθούν ό,τι λεπτομέρειες υπάρχουν για να είναι η προσέγγισή μας ολοκληρωμένης το θέμα αυτό.

⁴ Βλ. Μαρία Σωφρονίου, σελ. 164.

⁵ Ο ζωγράφος Claude Pinet αποτυπώνει ένα επεισόδιο από την τραγική ιστορία των Σουλιωτών, των οικογενειών που είχαν αποκλειστεί στον Ζάλογο και αντιστάθηκαν στον Αλί Πασά τον Δεκέμβριο του 1803, πέφτοντας με τα παιδιά τους στον γκρεμό. Ο πίνακας επικεντρώνεται στην σκηνή απελπισίας των γυναικών που γνωρίζουν πως ο θάνατος και η θυσία τους είναι μονόδρομος.

πινάκων. Αποτελεί ένα πραγματικό ιστορικό γεγονός που έζησαν οι γυναίκες του Σουλίου, μετά από κατάληψη του Σουλίου από τα στρατεύματα του Αλή πασά, τον Δεκέμβριο του 1803. Στις 18 Δεκεμβρίου του 1803 (παλαιό ημερολόγιο), στη κορυφή του όρους Ζάλογγο, εξελίχθηκαν γεγονότα τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα μια ομάδα Σουλιωτισσών και Σουλιωτών με τα παιδιά τους να αποφασίσουν να πεθάνουν ελεύθεροι παρά να πέσουν στα χέρια των Τουρκαλβανών. Έτσι, προτίμησαν, με μία πράξη αυτοθυσίας, αντί να ατιμαστούν από τον αιώνιο εχθρό τους, να πέσουν από την άκρη του γκρεμού. Ορισμένες πηγές της εποχής, ή μεταγενέστερες, αναφέρουν πως οι Σουλιώτισσες έπεσαν «εν χορώ» και τραγουδώντας.⁶ Η περιγραφή του Διονυσίου Σολωμού είναι μια ποιητική, γλαφυρή μαρτυρία της θυσίας των Σουλιώτισσων:

Ταις εμάζωξε στο μέρος
Του Ζαλόγγου το ακρινό
Της Ελευθερίας ο έρωσ
Και ταις έμπνευσε χορό.

Τέτοιο πήδημα δεν είδαν
ούτε γάμοι ούτε χαρές
Κι άλλες μέσα τους πηδούσαν
Αθώτερες ζωές.

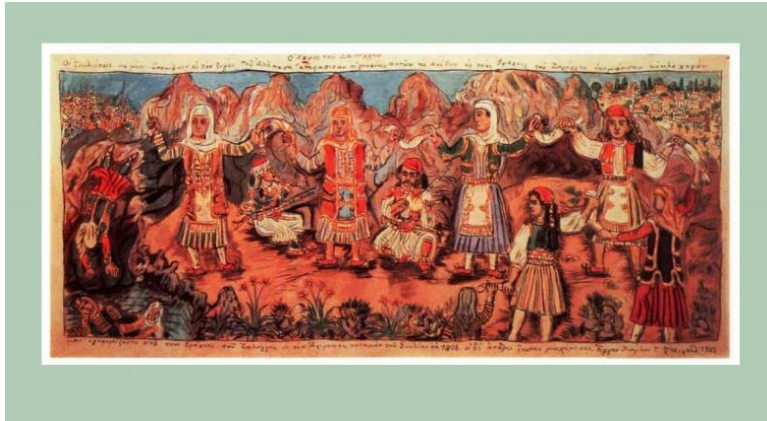
Πρώτος που κατέγραψε το γεγονός αυτό, ήταν ο Πρώσος περιηγητής και διπλωμάτης Ιάκωβος Μπαρτόλντυ, που έτυχε την εποχή εκείνη (1803-1804) να βρίσκεται στα Ιωάννινα. Η έστω και πολύ περιληπτική αναφορά του στο γεγονός κρίνεται περισσότερο αντικειμενική, με δεδομένο ότι δεν ήταν και τόσο ευνοϊκός προς τους Έλληνες, ούτε όμως και με τον Αλή Πασά, που όμως δεν τον εμπόδισε να τονίσει τη γενναιότητα των Σουλιωτών, αλλά και την αγριότητα των τμημάτων του Αλή Πασά. Στην αναφορά του εκείνη στο έργο του *Ταξίδιον εις την Ελλάδα 1803 – 1804*, (δημοσιεύτηκε στη γερμανική το 1805, και σε γαλλική μετάφραση το 1807), σημειώνει (σε ελεύθερη μετάφραση):

«Καμιά εκατοστή απ' αυτούς τους δυστυχισμένους είχαν αποτραβηχτεί βόρεια της Πρέβεζας στο Μοναστήρι του Ζαλόγγου. Τους επιτέθηκαν εκεί θεωρώντας ότι τάχα αυτή η τοποθεσία, πράγματι ισχυρή, θα μπορούσε να τους προσφέρει ένα νέο τόπο μόνιμης διαμονής, όπου και η σφαγή που ακολούθησε υπήρξε φρικτή. Τριάντα εννέα γυναίκες γκρεμίστηκαν από τα βράχια με τα παιδιά τους που μερικά ακόμη βύζαιναν».⁷

Ο συγκεκριμένος πίνακας δεν μπορεί να είναι σχετικός με τον Ζάλογγο και τις θυσίες των Σουλιωτισσών γενικά, διότι ο Γιαβόπουλος δεν έχει ζωγραφίσει στον πίνακα αυτό καμία γυναικεία φιγούρα, ούτε το τοπίο παραπέμπει σε βουνό, βράχο ή κάποιο γκρεμό, όπως έχει απαθανατιστεί «Ο Χορός του Ζαλόγγου» από σημαντικούς καλλιτέχνες ή από συγγραφείς τόσο συγχρονικά, όσο και διαχρονικά. Το γεγονός δε ότι πρόκειται για έναν αγιογράφο, όπως πληρέστατα δείχνει η Μαρία Σωφρονίου στο βιβλίο της, δεν θα τον άφηνε να μην έχει την «αλήθεια» εικονογραφημένη

⁶ Η πρώτη ελληνική πηγή που αναφέρει το γεγονός είναι το βιβλίο του Χριστόφορου Περραιβού, ιστορία του Σουλίου και της Πάργας, 1815. Στην έκδοση του 1857, το γεγονός του Χορού, απαλείφεται. Μάλλον, διότι ένα χρόνο πριν προηγήθηκε η πρώτη ιστορικά τεκμηριωμένη μαρτυρία στο βιβλίο του Παναγιώτη Αραβαντινού, με *Χρονογραφία της Ηπείρου*, 1856. Βλ. Αλέξης Πολίτης «Ο 'Χορός του Ζαλόγγου'», πληροφοριακοί πομποί, πομποί αναμετάδοσης, δέκτες πρόσληψης» *Ο Πολίτης* (Δεκέμβριος 2005): 32-43.

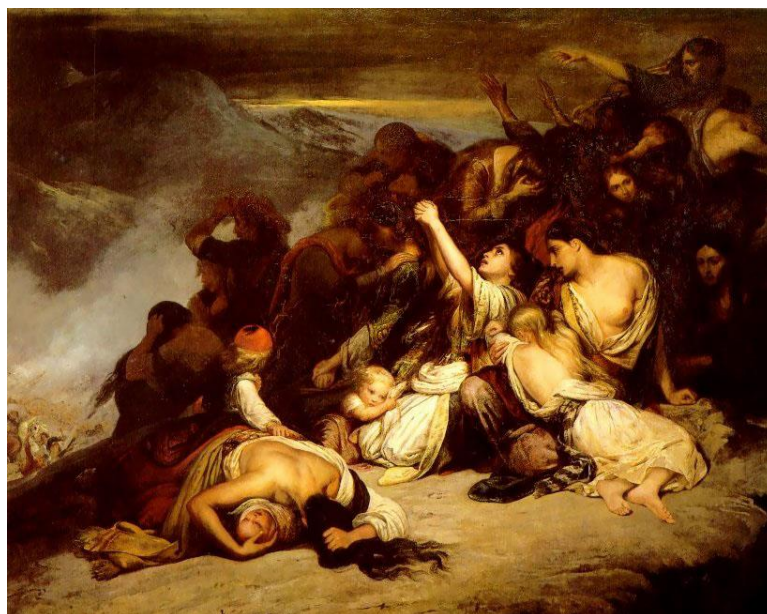
⁷ Βλ. «Ο ένδοξος 'Χορός του Ζαλόγγου'» (18 Δεκεμβρίου 1803)-αναφορές ιστορικών, στο διαδικτυο 18 Δεκεμβρίου 2013 επίσκεψη 30 Μαρτίου 2021.



(Ο Χορός του Ζαλόγγου» του Θεόφιλου Χατζή Μιχαήλ)



(Εικ. 2 Ο χορός του Ζαλόγγου, ή Οι Σουλιώτισσες, Claude Pinet (1765-1811),
Ελαιογραφία, 1855, 69 x 90 εκ., Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη).



(Εικ. 3 «Οι Σουλιώτισσες» [*Les femmes souliotes*] του Ary Scheffer (1827), εμπνευσμένος από τα γεγονότα του 1803, όπου οι Σουλιώτισσες αντιστάθηκαν στους Τούρκους, με την ηρωική τους θυσία.

Ο Γιαβόπουλος, στη συνέχεια και ως ζωγράφος και ως αγιογράφος δημιούργησε έργα που κόσμησαν οικίες και εκκλησίες, με τοιχογραφίες και κινητές εικόνες ανά την Κύπρο: Αγία Νάπα, Καθολική, την εκκλησία του Ομόδους, την εκκλησία των δυτικών στη Λευκωσία, στη Μητρόπολη Μόρφου, στην Τεμπριά και αλλού.

Ο Όθων Γιαβόπουλος έρχεται από την Ελλάδα και εγκαθίσταται μόνιμα στη Λεμεσό στην οδό βασιλέως Μακεδόνος. Ο Όθων Γιαβόπουλος, είναι ο πατέρας ενός από τους μεγαλύτερους διανοούμενους της Κύπρου και εκ των ιδρυτών του Κ.Κ. Κύπρου, του γιατρού Νίκου Γιαβόπουλου και της Φωφώς-Βασιλείου Γιαβόπουλου, μητέρας του π. Προέδρου της Δημοκρατίας, Γιώργου Βασιλείου.⁸ Ο Γιαβόπουλος συνδύαζε την αγιογραφία και την ακαδημαϊκή ζωγραφική. Φιλοτέχνησε πολλές εκκλησίες της Κύπρου με τις θαυμαστές τοιχογραφίες του. Ανάμεσα σ αυτές και του «περικαλλούς» ναού της Αγίας Νάπας.

Ο πίνακας, έργο του 1919, παρουσιάζει μια κλασική σκηνή από μάχη που έγινε κατά τη διάρκεια του Αγώνα της Παλιγγενεσίας. Στον συγκεκριμένο πίνακα δεν απαθανατίζεται μια ηρωική νίκη, αλλά μια ηρωική ήττα των Ελλήνων. Είναι σαν ο Γιαβόπουλος να έχει διάλογο με αντίστοιχους πίνακες με θέμα την Επανάσταση του 1821 που μας άφησαν σημαντικοί Έλληνες και μη, ζωγράφοι, όπως ο Θεόδωρος Βρυζάκης, ο Νικόλαος Γύζης, ο Ευγένιος Ντελακρουά (Eugène Delacroix), ο Λουδοβίκος Λιπαρίνι (Lodovico Lipparini), ο Louis Dupré, κ.ά. Περιγράφονται σε αρκετούς πίνακες νίκες και ήττες. Η κατηγορία των μαχών που δεν κερδήθηκαν, έχουν το δικό τους, ιδιαίτερο ιστορικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον μέσα στο σώμα της εικαστικής καταγραφής της Επανάστασης. Αναφέρουμε έργα που ανήκουν στην κατηγορία αυτή, όπως: «Αποτυχημένη επιχείρηση» του Henri Decaisne, «Σουλιώτισσες» του Άρι Σέφερ, «Σφαγές από τους Τούρκους στους δρόμους των Χανίων» του Xydacobe κ.λπ.

Σε πίνακες όπως η «Σφαγή της Χίου», η «Έξοδος του Μεσολογγίου», το αποτέλεσμα ήταν να γιγαντωθεί το φιλελληνικό κίνημα το οποίο ήταν ένα απαραίτητο υπόστρωμα για την στήριξη της Επανάστασης. Το βλέπουμε και στον «Ύμνο εις την Ελευθερία» του Διονυσίου Σολωμού, όπου ο εθνικός μας ποιητής καλεί τους βασιλείς της Ευρώπης να κοιτάξουν τον ταλαιπωρημένο ελληνικό λαό που πολεμά «καταματωμένος» για την ελευθερία του. Με τους στίχους του ορθώνει το ανάστημα του εν γένει Ελληνισμού ενώ συγχρόνως υψώνει το ηθικό του. Είναι γνωστή, άλλωστε, η στάση των ξένων το 1822, όπου στο συνέδριο της Βερόνας⁹, είχαν αρνηθεί, ακόμη και να δεχτούν σε ακρόαση τους Έλληνες αντιπροσώπους.¹⁰ Οι σύνεδροι αρνήθηκαν να δεχτούν την Ελληνική αντιπροσωπεία, υποχρεώνοντας τον Ανδρέα Μεταξά ως επικεφαλής να

⁸ Είχα την χαρά να ενημερώσω τηλεφωνικώς τον κ. Γιώργο Βασιλείου σχετικά με τον συγκεκριμένο πίνακα, καθώς και για την έρευνα που βρίσκεται εν προοδω

⁹ «Το Συνέδριο της Βερόνας (ή «Συνέδριον της Βερόνης» κατά τους λόγιους της εποχής του), ήταν μια διπλωματικού επιπέδου συνάντηση των εκπροσώπων της Γεράς Συμμαχίας κρατών, που διεξήχθη το φθινόπωρο του 1822, με πρωτοβουλία της Αυστρίας στην σημερινή ιταλική πόλη Βερόνα, εξ ου και η ονομασία του. Κύριο θέμα του ήταν η επανάσταση που είχε εκδηλωθεί στην Ισπανία (Ισπανικό ζήτημα) και δευτερευόντως το ιταλικό και ελληνικό ζήτημα, δηλαδή η επανάσταση που είχε εκδηλωθεί στην Ιταλία, καθώς και η επανάσταση των Ελλήνων, που είχε ξεκινήσει το προηγούμενο έτος.» Πηγή: Βικιπαίδεια.

¹⁰ Οι τρεις αντιπρόσωποι ήταν ο Ανδρέας Μεταξάς, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός και ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης.

στείλει την εξής επιστολή της οποίας το περιεχόμενο συνάδει πλήρως με τους πίνακες όπως αυτόν του Γιαβόπουλου:

Αν μας αποβάλητε θέλομεν τραπή προς τον ουράνιον κριτήν και θα νικήσωμεν ή θα αποθάνωμεν... Ο Αγών διεξάγεται υπό την ένδοξον σημαίαν του Ιησού Χριστού, του λυτρωτού του ανθρωπίνου γένους, του στέφοντος δια λαμπροτάτων επιτυχιών τα πολεμικά έργα των Ελλήνων, οίτινες ουδέν άλλο αιτούνται παρά των επιγείων βασιλέων ή την ασφάλειαν της πολιτικής αυτών υπάρξεως υπό δυναστείαν πιστήν εις το Ευαγγέλιον... Αιτούμεν μεγαλοφώνως Πατρίδα και Θρόνον και δικαιώματα υπάρξεως υπό νόμους σοφούς και μονίμους.¹¹

Ο Σολωμός, από την πλευρά της Ποίησης θέτει παρόμοια ζητήματα, μέσα από τον καταγισμό των ερωτημάτων του:

Τι θα κάμετε; Θ' αφήστε
να αποκτήσομεν εμείς
'λευθερίαν, ή θα την λύστε
εξαιτίας πολιτικής;
[...]
Τούτο αν ίσως μελετάτε,
ιδού, εμπρός εις τον Σταυρό·
Βασιλείς! ελάτε ελάτε
και χτυπήσετε κι εδώ».

Ο πίνακας του Γιαβόπουλου συντάσσεται, λοιπόν, μέσα σ' αυτό το πνεύμα, όπου η ήττα των Ελλήνων θα ήταν, ταυτόχρονα, μια ήττα και για την Ευρώπη και την Αμερική ακόμα, η οποία τότε είχε σημαντική μερίδα στο γιγάντεμα του φιλελληνικού κινήματος. Ηττήθηκαν οι αγωνιστές, στον πίνακα του Γιαβόπουλου σωματικώς, όχι ψυχικώς μια και επάνω ψηλά κυματίζει η σημαία της επανάστασης, αφήνοντας χρόνο στους Ευρωπαίους να δράσουν, όπως έγινε, τελικά, το 1827 στο Ναυαρίνο. Παριστάνονται μεν οι Έλληνες να πέφτουν ηρωικά στην συγκεκριμένη μάχη που αναπαριστάται στον πίνακα, αλλά κρατούν αναπεπταμένη την ελληνική σημαία θέτοντας, μέσα από τα μάτια του αδύναμου Έλληνα που κρατά τον τραυματία (ή σκοτωμένο συμπολεμιστή του) ερωτήματα· αμείλικτα, στους λαούς της Ευρώπης του Μέττερνιχ, μα και του κάθε Μέττερνιχ όλων των εποχών.

Η Φανή-Μαρία Τσιγκάκου, επιμελήτρια του Μουσείου Μπενάκη, στο βιβλίο *Η Ελληνική Επανάσταση. Ο Ντελακρουά και οι Γάλλοι ζωγράφοι 1815-1848*, (Εθνική Πινακοθήκη Σούτζου, Αθήνα, 1997), δίνει με λεπτομέρειες τον ρόλο της «Οπτικοποιημένης Ιστορίας» στο αίσιο τέλος της Επανάστασης. Πιο κάτω δίνουμε τρεις τέτοιους πίνακες: ο πρώτος του Βρυζάκη με τίτλο «Μάχη» και ο δεύτερος του Ντελακρουά από την «Σφαγή της Χίου». Ο τρίτος, που αναφέρεται στον θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη.

¹¹ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τ. Ζ', σ. 154-155.



(Εικ. 4 Πίνακας του Βρυζάκη με τους τρεις περικυκλωμένους αγωνιστές να μάχονται ακόμα ενάντια σε πολυαριθμότερους (όπως δείχνει η καπνίλα της μάχης), με την σημαία του αγώνα ακόμη να στέκει)



(Εικ. 5 Μάχη του Κεφαλόβρυσου (Αύγουστος 1823) όπου απαθανατίζεται ο ηρωικός θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη¹²)

¹² Πάνος Ι. Βασιλείου, *Η μάχη του Κεφαλόβρυσου - Καρπενησιού και ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη*, Στερεοελλαδική Εστία, 1960, τ. 2/3, σελ. 123-129.



(Εικ. 6 Ευγένιος Ντελακρουά: Η σφαγή της Χίου (προσχέδιο)

Πιθανολογούμε, ότι η σκηνή που περιγράφεται στον πίνακα του Γιαβόπουλου, μάλλον αναφέρεται στη Μάχη της Βυτίνας, του τόπου καταγωγής και γέννησης του σημαντικού αυτού ζωγράφου. Η Βυτίνα, αυτό το κεφαλοχώρι της Γορτυνίας πρόσφερε πολλά στον Αγώνα. Στον πίνακα, οι Τούρκοι έχουν περικυκλώσει με ιππικό και πεζούς τους εναπομείναντες ζωντανούς και τραυματισμένους, γενναίους Έλληνες, με τον ένα να κρατά αναπεπταμένη την σημαία. Ο πίνακας, κατά τον προσφιλή από πολλούς ζωγράφους του Αγώνα, χωρίζεται σε δύο επίπεδα: οι Έλληνες από τη μια και οι Τούρκοι από την άλλη. Στη μέση βρίσκονται συνήθως η ελληνική σημαία από τη μια και το «μπαϊράκι» από την άλλη. Στο μέσο του πίνακα βρίσκεται η σημαντική «σκηνή»: όλοι σχεδόν έχουν εξουδετερωθεί, σκοτωθεί ή τραυματιστεί, εκτός από τον σημαιοφόρο ο οποίος αντιστέκεται ακόμα, ενώ κάτω του ακριβώς βρίσκονται δύο πολεμιστές ο ένας θεωρείται μάλλον τραυματίας ο οποίος βρίσκεται στα χέρια ενός άλλου, εξουδετερωμένου πολεμιστή. Η ελληνική σημαία βρίσκεται πάνω από όλους και όλα· αγγίζει το βορειότερο σημείο του κάδρου.

Όμως, στη Μάχη αυτή, η καταστροφή είναι ολική. Οι Τούρκοι έχουν περικυκλώσει, καθώς αναφέραμε τους Έλληνες οι οποίοι πριν από την καταστροφή που έφερε ο Ιμπραήμ, βοήθησαν πολλαπλώς την Επανάσταση: με έμπυχο και άψυχο υλικό. Στα Απομνημονεύματα του Γενναίου Κολοκοτρώνη διαβάζουμε πως: «φεύγαμε καταδιωκόμενοι συνεχώς και πού και πού σταματάγαμε και πολεμάγαμε. Περάσαμε από τη Βυτίνα, μας έδωσαν λίγο ψωμί και φύγαμε» (*Απομνημονεύματα Γενναίου Κολοκοτρώνη*), ο δε Φωτάκος στα δικά του Απομνημονεύματα γράφει ότι ο Ιμπραήμ «την αναποδογύρισε», όπως έκαναν οι Ρωμαίοι στην Καρχηδόνα.

Η «Μάχη της Βυτίνας» υπήρξε μια από εκείνες τις μάχες του Αγώνα όπου ο περιβόητος Ιμπραήμ, εκμεταλλευόμενος τον δεύτερο Εμφύλιο Πόλεμο (1924-1925) διέλυε ό,τι είχε αφήσει όρθιο στην ερειπωμένη πλέον Πελοπόννησο ο αδελφοκτόνος σπαραγμός. Έφτασε στην Βυτίνα στις 25 Ιουνίου 1825. Έστησε τις σκηνές του και Στρατοπέδευσε, έστησε τις σκηνές του διατάσσοντας την λεηλασία της λαμπρής αυτής κωμόπολης του Μωριά, ενώ την επομένη, στις 26 Ιουνίου, διέταξε την πυρπόληση όχι μόνο της Βυτίνας, αλλά και της γύρω περιοχής. Εκεί, στο βουνό της Βυτίνας, το «Θαυμάσιο», οι Τούρκοι βρήκαν αντίσταση, νίκησαν και έσφαξαν τους πάντες και

έκαψαν τα πάντα. (Βλ. Αθανασίου Λαμπροπούλου (Μαινάλιου) *Η ιστορία της Βυτίνας*, Βυτίνα, 2020)

Η Επανάσταση του 1821 που οδήγησε στη δημιουργία του σύγχρονου Ελληνικού Κράτους το 1830, έχει και την εικαστική της πτυχή η οποία είναι εξίσου σημαντική, όπως σημαντικά είναι τα γραπτά μνημεία του λόγου: Ημερολόγια, Ενθυμήματα, Απομνημονεύματα και άλλα είδη γραπτού λόγου, που άφησαν οι πρωταγωνιστές ως ιερή παρακαταθήκη σε όλους εμάς. Δηλαδή, πέρα από την διαδικασία της πολιτικής συγκρότησης ενός «Κράτους Δικαίου» μέσα στο πλαίσιο της εποχής με τη δημιουργία ενός «Έθνους-Κράτους», κατά τα πρότυπο που ίσχυσε σε πλείστες άλλες περιπτώσεις, η Ελλάδα έχει να παρουσιάσει και μια εικαστική πτυχή, η οποία λειτούργησε ως η «οπτική απομνημόνευση» ενός αγώνα. Αυτή η οπτική γωνία από την οποία μη Έλληνες και Έλληνες εικαστικοί απαθανάτισαν πρόσωπα και γεγονότα του Αγώνα της Παλιγγενεσίας, θεωρείται από τους ειδικούς ως μια βασική μαρτυρία για τα κατά ποσόν και τα κατά ποιόν στοιχεία αυτής της περιόδου. Δηλαδή, η απεικόνιση ενός ήρωα και της ηρωικής του πράξης προβάλλονται μέσα από πίνακες διαφόρων τεχνοτροπιών οι οποίοι σήμερα αποτελούν μέρος του «εθνικού αφηγήματος».

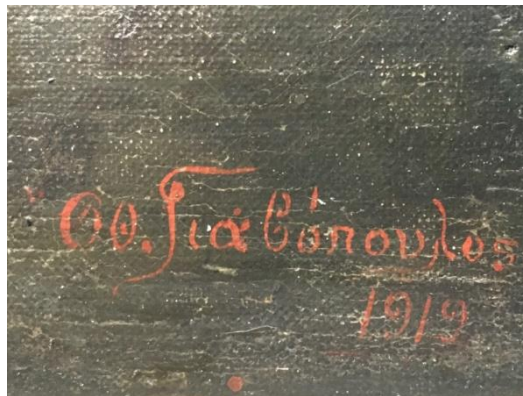
Στην ιστορική Ζωγραφική του 19^{ου} αιώνα, αυτά τα έργα, προηγούνται της τέχνης της φωτογραφίας, η οποία δεν πρόλαβε να μας δώσει τα πρόσωπα ή σκηνές από τη ζωή της προ και μετα-επαναστατικής Ελλάδας. Η «Οπτικοποιημένη Ιστορία» (Visual History) είναι στις μέρες μας ένα ξεχωριστό πεδίο επιστημονικής έρευνας, διότι τα εικαστικά ντοκουμέντα, δίνουν τη δική τους ερμηνεία των γεγονότων που εντάσσονται ως «γεγονοτολογία» στην επιστήμη της Ιστορίας. Ζωγράφοι, όπως ο Θεόδωρος Βρυζάκης, άφησαν σημαντικούς πίνακες «οπτικοποιημένης Ιστορίας», με θέματα από την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης. Ανήκουν αυτά τα έργα, όπως και συγκεκριμένος ο πίνακας του Γιαβόπουλου, όχι μόνο στην ιστορία της ελληνικής Ζωγραφικής, αλλά λόγω της ιστορικότητάς τους, στην εν γένει σύγχρονη Ελληνική ιστορία.

Ο πίνακας δε του “Όθωνα Γιαβόπουλου, αν και παρέμεινε ασχολίαστος έως τώρα, θα έχει την δική του θέση στην εν γένει πολιτισμική ιστορία της Κύπρου, καθότι, ένας ζωγράφος εν Κύπρω, το 1919 άνοιξε ένα δημιουργικό διάλογο με μια σημαντική κατηγορία έργων μέσα στα οποία απαθανατίζεται ο αγώνας του 1821. Ενδεχομένως, ο Γιαβόπουλος να βρισκόταν σε ένα οίστρο λόγω της επικείμενης εκατονταετηρίδας από την Επανάσταση του 1821, που σίγουρα θα υπάρχουν και άλλοι πίνακες με τέτοια θεματολογία, που δεν τους γνωρίζουμε ακόμα. Η έρευνα θα φέρει κάποια στιγμή και άλλους τέτοιας υφής πίνακες. Ένας αγώνας που το 1830, στο Συνέδριο του Λονδίνου, οδήγησε στην ίδρυση του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους και το 1833 στην ίδρυση του Ελληνικού Βασιλείου, που και η Κύπρος είχε τη συμμετοχή της. Πρόκειται για ένα πίνακα που αναδεικνύοντάς τον στην εργασία αυτή, με αφορμή τα 200 χρόνια από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, έρχεται να μάς υπενθυμίσει ότι εκείνος ο Αγώνας είχε και την πολυεπίπεδη συμμετοχή της Κύπρου.

Ο κόσμος του «Αθηναϊδείου Γυμνασίου Καθολικής», διοικητικοί, μαθητές, γονείς, εκπαιδευτικοί, Εφορεία Λεμεσού, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού και ο Δήμος Λεμεσού, θα νιώθουν πάντα περηφάνια που ένας ζωγράφος από την Βυτίνα της Πελοποννήσου, την καρδιά της Επανάστασης, δεν πέρασε από την Λεμεσό «αβρόχοις ποσί», αλλά μάς άφησε μέσα στον πίνακα αυτό μια βαριά κληρονομιά, για τα 100 χρόνια που εόρτασε το Σχολείο το 2020 ως συνέχεια της «Ιδιωτικής Σχολής Ξένων Γλωσσών και Ελληνικών μαθημάτων», η οποία ιδρύθηκε το 1920. Θα μάς θυμίζει,

επίσης, ότι το 2021 έκλεισαν 200 χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, την οποία ο Όθων Γιαβόπουλος εγκιβώτισε για πάντα στον πίνακα, που κάπως αυθαίρετα, για να τιμήσουμε την ιδιαίτερη πατρίδα του καλλιτέχνη θα τον ονομάζαμε «Η Σφαγή της Βυτίνας», κατά το «Η Σφαγή της Χίου», διότι τέτοιο είναι το ηρωικό μήνυμα που αποστέλλει ο πίνακας 100 και πλέον χρόνια μετά από την καλλιτεχνική του σύλληψη και εκτέλεση (1919). Ο πίνακας θα κοσμήει το επικείμενο Μουσείο που ετοιμάζει το σχολείο με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από το αρχικό του ξεκίνημα.

Εορτάζοντας τα 200 χρόνια της Παλιγγενεσίας, ας είναι αυτός ο πίνακας μια ακόμα προσφορά της Κύπρου στην τιμητική και τιμημένη επέτειο 1821-2021.



(Εικ. 7 Η υπογραφή του καλλιτέχνη και η ημερομηνία 9/19)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μάρω Σωφρονίου, *Όθων Γιαβόπουλος : ζωγράφος Αθηναίος 1862-1936, η ζωή και το έργο του στην Κύπρο*, Εν Τύποις, Λευκωσία, 2011).

Ζωγραφίζοντας το Θείον: Τάσεις και επιδράσεις στην εκκλησιαστική ζωγραφική της Κύπρου κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα και ο ρόλος του νεοελληνικού κράτους, επιμ. Γιάννης Ηλιάδης και Χάρης Χοζάκογλου. Έκθεση που συνδιοργανώθηκε από την Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών και την Κυπριακή Επιτροπή Βυζαντινών Σπουδών σε συνεργασία με την Πρεσβεία της Ελλάδος στην Κύπρο και με την υποστήριξη του Συνδέσμου Υποτρόφων Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη (Κύπρου) στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης της Προεδρίας της Ελλάδος στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2014.

Τίτος Κολώτας, «Ζωγραφική και Λεμεσός», εφημ. *Λεμεσός*, 21 Οκτωβρίου 2010.

Σαλώμη Παπαδήμα Σοφοκλέους, *Η Ιδιωτική Σχολή Ξένων Γλωσσών και Ελληνικών Μαθημάτων 1920-1950, Βιογραφία ενός Σχολείου της Λεμεσού*, εκδ. Αφή, Λεμεσός, 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Όθων Γιαβόπουλος (1863 - 1936)

Ο Όθων Γιαβόπουλος γεννήθηκε στη Βυτίνα το 1836. Αφού τέλειωσε τις Γυμνασιακές του σπουδές στο Γυμνάσιο της Γορτυνίας του Νομού Αρκαδίας μετέβηκε στην Αθήνα για να σπουδάσει στη Σχολή Καλών Τεχνών. Φοίτησε από το 1876 ως το 1883. Καθηγητής του Όθωνα στη ζωγραφική ήταν ο Κωνσταντίνος Βολανάκης απόφοιτος της Σχολής του Μονάχου.

Το 1899 η Εκκλησία της Κύπρου κάλεσε το Όθωνα Γιαβόπουλο για την αγιογράφηση διαφόρων εκκλησιών. Φτάνει στη Κύπρο με τη σύζυγο του Αργυρώ Καλαμιώτου και τα δύο τους παιδιά, τον Νίκο και τη Χρυσούλα. Τα άλλα τρία η Λέλα, η Φωφώ και ο Γιάνκος γεννήθηκαν στην Κύπρο. Η Φωφώ είναι η μητέρα του πρώην Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Γιώργου Βασιλείου και της ηθοποιού Μόνικας Βασιλείου. Την άφιξη του Γιαβόπουλου στη Κύπρο ανακοινώνει η εφημερίδα ΣΑΛΠΙΞ, στις 20 Μαρτίου 1899: «Αφίχθη από τίνος ενταύθα εξ Ελλάδος και έτερος ζωγράφος ο κ. Όθων Γιαβόπουλος όπως εργασθή εν Κύπρω. Τον κύριον τούτο, ως και τον από πολλού χρόνου διτρίβοντα παρ'ημών κάλλιστον επίσης ζωγράφον κ. Μιχαήλ Ι. Κουφόν συνιστώμεν εις πάντας θερμώς. Υπάρχουν τόσαι εκκλησΐαι αίτηνες στερούνται εικόνων, αληθώς θα ετίμων οι προϊστάμενοι των τοιούτων εκκλησιών ου μόνον εαυτούς αλλά και τους ιερούς ναούς του θεού αν αναθέτον τό έργον εις τους άνωθι δύο εγνωσμένους καλλιτέχνες οίτινες διαπνέονται υπό του φιλοτιμοτέρου προς την τέχνη των ζήλου και αφοσιώσεως.»

Ο Όθων Γιαβόπουλος και η οικογένεια του αγκαλιάστηκαν από τη Λεμεσιανή κοινωνία και έγιναν μέρος της. Καλός τραγουδιστής όπως ήταν μαζί με άλλους γνωστούς Λεμεσιανούς, σε μια εθελοντική ομάδα μουσικής και χορωδίας, δίνοντας μουσικές συναυλίες αφιλοκερδώς, για φιλανθρωπικούς σκοπούς αλλά και για τη διασκέδαση τους. Διδάσκει ιχνογραφία στην Ελληνική Σχολή Λεμεσού και ζωγραφίζει τις εικόνες στο εργαστήρι του, τις οποίες πολλοί αγοράζουν είτε για να εμπλουτίσουν τις ιδιωτικές τους συλλογές είτε για να τις αφιερώσουν σε εκκλησίες.

Το αγιογραφικό έργο του Όθωνα Γιαβόπουλου στη Κύπρο είναι πολύ μεγάλο και χρονολογικά αρχίζει από το 1899 και τελειώνει το 1922. Στη Λεμεσό αγιογράφησε τον καθεδρικό ναό της Αγίας Νάπας και την εκκλησία της καθολικής - Παντάνασσας. Δυστυχώς το έργο του Γιαβόπουλου και στις δύο εκκλησίες έχει καταστραφεί. Από το 1904 - 1918 αγιογραφεί την εκκλησία Ευαγγελισμός της Θεοτόκου στη Βάσα Κοιλανίου και στον ίδιο ναό βρίσκονται 22 εικόνες τις οποίες ζωγράφισε ο ίδιος. Εικόνες βρίσκονται και σε πολλές εκκλησίες όπως, Εκκλησία του Τιμίου Προδρόμου στο Βουνί, Εκκλησία Χρυσολοφίτισσα Λόφου, Τιμίου Σταυρού στο Όμοδος, Εκκλησία της Παναγίας Παλλουρώτισσα, Εκκλησία Αγίου Γεωργίου, Καπέδες κ.α.